INTERVJU

Anne Hege Grung
i samtale med Åse Røthing

Religiøse feminismer i Norge

Islamsk feminisme, finnes det i Norge? Hvordan kommer den i så fall til uttrykk? Anne Hege Grung er utdannet teolog og deltar i samtalegrupper hvor kristne og muslimske kvinner leser tekster fra bibelen og koranen sammen. Nå er hun doktorgradsstipendiat på CULCOM, Universitetet i Oslos satsningsområde «Kulturell kompleksitet i det nye Norge». En av målsettingene med prosjektet hennes er å undersøke forskjeller og likheter mellom hvordan kristne og muslimske kvinner tolker og anvender religiøse tekster som tematiserer forhold mellom kvinner og menn. Åse Røthing inviterte henne til samtale om islamsk feminisme i Norge og møtepunkter mellom islamsk og kristen feminisme.

– Feminisme er i utgangspunktet en vestlig term. Det er, som Sindre Bangstad diskuterer i sin artikkel i dette nummeret, ikke uproblematisk å bruke betegnelsen islamsk feminisme». Jeg drister meg likevel til å spørre deg, Anne Hege: Finnes det vi kan kalle islamsk feminisme i Norge i dag?

– Vi har ikke mange muslimer i Norge som jobber teoretisk med islamsk feminisme. Dette er ikke noe stort og blomstrende felt. Men jeg vil si at det er en del muslimsk feministisk *praksis* i Norge i dag. Eller kanskje det er riktigere å kalle det *kjønnsbevisst* praksis. Mange norske muslimer føler jo et enormt press både utenfra og innenfra i forhold til å tilpasse seg de norske idealene om likestilling. Det skyldes blant annet at islam blir framstilt som en farlig religion nettopp fordi den per definisjon blir oppfattet som kvinneundertrykkende. På den bakgrunn blir muslimske kvinner i Norge stående under et tredobbelt press; de er under press som muslimer og de opplever press som muslimske kvinner både fra storsamfunnet og fra eget trossamfunn.

– Kan du gi noen konkrete eksempler på muslimsk kjønnsbevisst praksis?

– Islam foreskriver komplementære kjønnsroller og opererer gjerne med begrepet likeverd framfor likestilling. En del muslimske miljøer i Norge er derfor veldig opptatt av å få kvinner opp og fram. Vi har hatt en kvinnelig talsperson for moskeen World Islamic Mission og kvinnelig leder av Islamsk råd. Muslimske miljøer har tatt signalet fra storsamfunnet og ønsker å synliggjøre kvinner. Dette trenger ikke være feministisk, slik som vi bruker begrepet feministisk. Men det er en bevissthet om å slippe kvinner fram, som *også* kan være feministisk. Det er dessuten viktig å huske at muslimer i Norge også er norske og forholder seg til norsk kultur og tradisjon. Muslimske kvinner i Norge kan derfor få en helt annen selvbevissthet enn kvinner fra *både* muslimske og kristne trossamfunn for eksempel i Midtøsten.

– Men likeverd framfor likestilling, er det en tilfredsstillende løsning?

– Det kommer an på hvem du spør. Alle muslimske kvinner i Norge har jo de samme rettighetene i samfunnet som alle andre norske kvinner. På den måten er de likestilte i henhold til norsk lov. Spørsmålet gjelder hovedsakelig to ting: Muslimske kvinners roller i familien og deres roller i trossamfunnet. På disse områdene er det jo heller ikke likestilling innen alle kristne trossamfunn. I den norske lutherske statskirken skal man ideelt sett praktisere likestilling mellom menn og kvinner helt til topps, men det er jo ikke så veldig gammelt. Og i det meste av den kristne verden praktiseres et kjønnshierarki mer eller mindre slik det blir beskrevet i Det nye testamentet, med Gud på toppen over Jesus, mannen og kvinnen. Det glemmer vi veldig lett. Det er ingen som kritiserer den katolske kirken i Norge for at kvinner ikke kan bli prester der. Jeg har i alle fall ikke hørt det. Men muslimske trossamfunn blir stadig kritisert for ikke å ha kvinnelige imamer.

– Kontekst og kultur er med andre ord vel så viktig som religion, for å forstå muslimske kvinners plass i samfunnet?

– Ja, jeg tror i alle fall at mange muslimske kvinner og menn som ikke har utdanning i sin egen religion, og som bor i en kultur som er ekstremt kvinneundertrykkende, kan ha vanskelig for å skille hva som er religion og hva som er kultur. I slike tilfeller kan undervisning i islam gjøre dem bevisste på deres rettigheter i forhold til islamsk tradisjon. Og rettighetene kan være langt bedre enn den statusen de har

i kulturen. I Oslo er det opprettet korangrupper for kvinner som skal bidra til å øke deres bevissthet om egne rettigheter. Dette er et eksempel på det jeg vil kalle feministisk eller kjønnsbevisst muslimsk praksis.

– Denne framhevingen av islam som en positiv ressurs for kvinner får meg til å tenke på flere av de islamske feministene som Sindre Bangstad drøfter og kritiserer i sin artikkel, blant andre Amina Wadud. Hun mener at hvis man forstår koranen riktig, så er den frigjørende for kvinner. Men det innebærer vel at hun må forkaste en hel rekke av de tolkningene som lever i den islamske tradisjonen?

– Ja, dette er et klassisk dilemma for både muslimer som jobber feministisk, og for det som vi gjerne kaller kristen feministteologi. De søker å ta bort tradisjonene og sedvane og alt som har nedfelt seg i praksis, og å gå tilbake til kildene. I så måte kan vi si at de opptrer moderne. Det samme gjelder for det vi kaller «islamister». De er også reformatorer som sier at man må rense bort skikker som ikke har noe med islam å gjøre, og heller gå tilbake til kildene. Derfor oppstår det paradokset at man i Vesten ser på kvinner som er del av islamistiske miljøer som kanskje de mest undertrykte, heller enn de som lever i segregerte underkulturer, uten noe særlig religiøs kompetanse, og som virkelig er i en undertrykt situasjon. Mange tenker at jo mer aktiv du er som muslim, jo mer undertrykket er du. Men det kan være motsatt.

– Dette er vanskelig for meg å forstå. Jeg forbinder islamisme med innføringen av sharia og at kvinner for eksempel kan anklages for utroskap hvis de blir voldtatt, og i verste fall steines til døden. Hva er det feminister og islamister finner når de går tilbake til kildene?

– Kildene er ikke entydige og det er da tolk-

Anne Hege Grung. Foto: Beret Bråten

ningsproblemene kommer opp for fullt. Da hviler du deg ikke lenger på de etablerte tolkningene. Enkelte muslimske kvinneaktivister vil si at dersom man innførte sharia etter sin opprinnelige intensjon, ville det blitt en forbedring av kvinners kår i noen land. Kvinners rett til skilsmisse er for eksempel helt utvetydig i islamsk tradisjon. De fysiske avstraffelsene som du nevner, som pisking og steining og andre fysiske avstraffelser, er nedfelt i «Huddud-lovene». Hvis du spør muslimer om de tar avstand fra disse lovene, så vil veldig mange gjøre det. Begrepet *sharia* i islam henspiller imidlertid på hele den guddommelige loven, altså Guds vilje i forhold til hele livet og hvordan det skal leves. Derfor blir det umulig for en muslim å ta kategorisk avstand fra sharia.

– Denne metoden med å si at noe har gyldighet mens andre ting ikke har det, kan det være en

fruktbar tilnærming?

– Mange kristne arbeider for å redde den kristne religion og tar alt som står i bibelen i beste mening. Akkurat det samme skjer innenfor islam. Man går tilbake til koranen og sier at denne kvinneundertrykkelsen kan umulig stemme i forhold til hva som er koranens opprinnelige budskap eller intensjon. Mange muslimer vil si at problemet ikke er islam men at koranens intensjon ikke blir fulgt. De vil si at vi er i en annen tid nå og koranens intensjon har andre uttrykk i dag. Sånn kan man resonnere. Jeg tenker at det er veldig spennende nå som islam er i ferd med å bli en etablert europeisk religion. Da er jeg sikker på at vi vil se en tilnærming til europeiske menneskerettigheter. Og dette er en utvikling som veldig mange i den såkalt islamske verden vil se til. Det går ikke bare impulser fra den arabiske verden og hit, det går impulser den motsatte veien også. Med utgangspunkt i den likeverdstanken som jeg nevnte tidligere, kan kvinner bli imamer. Riktignok bare for andre kvinner, ikke for menn. Det blir spennende å se når det blir vanlig med kvinnelige imamer i Norge. Det er imidlertid viktig å huske at en imam ikke er det samme som en prest. En imam er en bønneleder, først og fremst, mens muslimske lærde er en annen kategori, og her er det enklere å gi kvinner innpass ifølge islamsk tradisjon. Da jeg møtte stormuftien i Syria i fjor vår, sa han at han planla å utnevne kvinnelige muftier, «når tiden var moden». Det er jo ikke så mange tiår siden den første kvinne ble ordinert til prestetjeneste i Den norske kirke og i dag tror jeg det er omtrent like mange kvinner og menn som tar presteutdannelse.

– Du sa i stad at muslimske kvinner møtes i grupper for å diskutere koranen. Hva skjer i disse gruppene og hvem er det som leder dem?

– Det er kvinner i miljøene, i menighetene, som tar initiativet og gjør det. De færreste av dem har nok noen form for formell teologisk kompetanse. Jeg tror heller ikke det er vanlig at de tar utgangspunkt i feministiske bøker eller tolkninger. De tar utgangspunkt i sin egen situasjon og det er ingen tvil om at vold mot kvinner er et problem i Norge. Det legitimeres blant annet gjennom spesielt en tolkning av ett vers i koranen, nemlig sure 4,34. Hvis jeg skulle gjette, så ville jeg tro at jo mindre familier er knyttet til et organisert religiøst miljø, jo større er risikoen for at det skjer vold.

– Så du mener at religiøs tilknytning minsker faren for vold?

– Det tror jeg dels, men jeg tror dels det er et ressursspørsmål. De som har ressurser er også aktive. Men jeg tror også at aktive muslimer har et mer aktivt forhold til sin egen tradisjon og er mer aktive i forhold til å bli en del av det norske samfunnet. Mens de som ikke deltar står i mye større fare for å repetere den kulturen som er medbrakt fra Asia, Afrika eller Midtøsten.

– Apropos kulturell bakgrunn; jeg har blitt fortalt at muslimer som kommer til Norge i stor grad kommer fra landsbygda og har lite utdannelse, og at det skaper et relativt lite teologisk mangfold i Norge. Stemmer det?

– Jeg vil si at det er et stort mangfold blant muslimer i Norge. Men det er riktig at det ikke er så veldig mange godt utdannede islamske lærde i Norge. Vi har heldigvis noen, og de gjør seg positivt bemerket. Det er et problem at Norge ikke regnes som et attraktivt land å reise til for å være imam. Men jeg tror at det skjer veldig mye blant ungdommer. Som norsk, ung muslim har man kompetanse både på det norske og på den kulturen man kanskje

for øvrig har sterk tilknytning til i familien, og mange har kompetanse til å håndtere dette og integrere det på en naturlig måte. Det er dessuten tydelig at mange muslimske ungdommer søker mer kunnskap om islam, men hittil har de jo måttet reise utenlands for å få det. Nå er det imidlertid planlagt et senter for islamstudier ved Universitetet i Oslo. Hvis man får det opp og stå på en skikkelig måte, kommer det til å tiltrekke seg folk fra hele Norden. Jeg tror det blir veldig bra.

– Kommer islamsk feminisme til å stå på pensum der, tror du?

– Ja, det tror jeg. Uten tvil. Islamsk feminisme er allerede på pensum på emner ved Det teologiske fakultet, for eksempel emner innen mastergraden i religion og samfunn. Jeg tror at spørsmål om feminisme og spørsmål om kvinner og menn og deres forhold til hverandre, vil presse seg på for alle muslimer i Norge og resten av vesten som forholder seg aktivt til storsamfunnet. Kanskje vil nettopp dette skape, som i kristen tradisjon, et behov for nytolkning også på andre områder. Dette området er så utfordrende at det kanskje fører med seg en helt ny hermeneutikk.

– Du sammenligner utviklingen innen islamsk tradisjon med utviklinger innen kristen tradisjon. Noe av det som slår meg i Bangstads tekst, er nettopp fellestrekk i forhold til den kristne feministteologien, ikke minst ambisjonen om å «redde» de religiøse tekstene. Men det er vel langt på vei et tilbakelagt stadium innen kristen feministteologi, i alle fall den lutherske?

– Ja, i alle fall store deler av kristen feministteologi har slått strek over det ved å si at vi kan forholde oss til noen tekster men ikke til alt. Nå vil mange si at vi må forholde oss kritisk til *hele* tradisjonen. Nokså skånselløst. I stedet tar man tak i noen prinsipper, for eksempel om likeverd og likestilling mellom menn og kvinner, og argumenterer for at dette har med vårt gudsforhold og vårt menneskeverd å gjøre, så dette prinsippet må være overordnet alt, også teksten. Sagt på en annen måte: Hvis teksten ikke virker frigjørende, så er det ikke en tekst man trenger forholde seg til. Men dette er nok ikke en anerkjent tilnærming blant teologer flest, for eksempel i Den norske kirke. Det er for radikalt.

– Står vi ikke nå i fare for å beskrive en utviklingshistorie hvor kristen feministteologi har kommet lenger enn islamsk feminisme? Mens kristen feministteologi har gitt opp å «redde» tekstene, forsøker islamsk feminisme fortsatt å finne underliggende prinsipper i koranen som kan støtte opp om kvinners rettigheter?

– Jo, det kan du si. Men feministiske tilnærminger er som sagt ikke mainstream verken i kristen tradisjon generelt eller i Den norske kirke. I praksis har bibelen fortsatt stor autoritet og både teologer og folk flest leser bibelen i beste mening, på tilsvarende måte som muslimer og mange islamske feminister leser koranen. Spørsmålet om tolkningsautoritet er imidlertid veldig sentralt, spesielt innen islamsk tradisjon. En ting er jo hvordan man leser og tolker koranen, en annen ting er med hvilken autoritet man kan hevde den tolkningen.

– Hvilke tolkninger er det som får autoritet og hvordan skjer godkjenningen av ulike tolkninger i praksis?

– Tolkninger må godkjennes av fellesskapet for å få autoritet. Norske muslimer følger internasjonale lærde for eksempel på TV, hvor de svarer på spørsmål fra seerne. Hvordan de tolker ting betyr veldig mye. Men en ting er tolkningene i teorien. En annen er hvilke tolk-

Foto: Beret Bråten

ninger som skjer i praksis. En norsk muslimsk kvinne vil for eksempel til en viss grad lytte til muslimske lærde, men vil jo også forholde seg til diskurser i Norge. Så hva den enkelte vurderer som det mest viktige og verdifulle vil jo være ganske kulturbestemt, tenker jeg. Dessuten – og dette er viktig – denne typen teologisk arbeid henger sammen med allmenn aksept for islam. Etter hvert som storsamfunnets irrasjonelle islamfrykt blir mindre, vil det bli mye større muligheter i muslimske miljøer for å gå inn og nytolke sin tradisjon, for da slipper man å forsvare den hele tiden. Så hvis for eksempel FrP kommer i en sterkere maktposisjon etter kommunevalget til høsten, eller kommer i regjering etter neste stortingsvalg, så kan det bety et veldig backlash for progressive muslimer. Det vil også virke mot sin hensikt. FrP er jo tilsynelatende veldig opptatt av at muslimer må integreres og at muslimske kvinner er undertrykte, men det bildet de tegner av muslimer som gruppe, gir veldig lite rom for utvikling i miljøene. Det betyr ikke at man ikke skal ta tak i ting som er undertrykkende eller problematisk, men man kan ikke stå på utsiden og slå.

– Kan du se for deg noen felles møtepunkter eller felles utfordringer for kristne og islamske feminister i Norge?

– I forhold til de etablerte kristen-muslimske dialogene synes jeg at man bør passe på hvem som setter agendaen. Det er en ting jeg har vært opptatt av i mange år. Hvis man ikke har en bevissthet om ulikheten mellom kjønnene og den patriarkalske arven i begge tradisjonene, når man møtes, kristne og muslimer, så kan man risikere at man bekrefter de patriarkale trekkene i begge trostradisjoner.

– Og da blir det menn som er i dialog med hverandre?

– Ja, nå er dialogarbeid i ferd med å bli et statusområde, og da ser vi plutselig at det er mange mektige menn på banen; menn som har dialog med menn og som tar med seg andre menn. I et globalt perspektiv er denne utviklingen helt tydelig. Her synes jeg forskjellige dialogpartnere burde tenke seg om, rett og slett. Her kan man begå en tabbe, mener jeg. Man skal ikke se bort fra at enkelte kristne mannlige ledere som går i dialog med muslimske mannlige ledere, blir fascinert av det mannsfellesskapet som oppstår også som et felles uttrykk for makt. Ja, jeg mener det helt alvorlig. Kanskje underbevisst, ikke sant? Man går bare inn i det, og så sitter de og snakker sammen med menn og så har de det fint, ikke sant, og så ønsker de ikke å adressere dette overhodet. Det er litt stygt tenkt. Men jeg mener i alle fall at dialogfora ikke må bli et sted hvor man bekrefter hverandres patriarkalitet. Det må det ikke bli. Da blir det bare konserverende. Jeg synes ikke alltid de ulike miljøene i Den norske kirke er tilstrekke-

lig oppmerksomme på dette, og det bekymrer meg. Ettersom feministteologisk handling er så underprioritert i den norske kirke, når det ikke opp her heller.

– Men vet du, jeg har fått inntrykk av at kristne representanter i kristen-muslimsk dialog må godta at kvinner ikke kan være med, fordi kvinner ifølge islamsk tradisjon ikke teller like mye. Er det ikke en premiss for dialogen å godta kvinners fravær?

– Det er bare tull. Absolutt. Man kan ikke i demokratiets navn kommandere hvem den andre skal ta med seg. Men man selv kan sikre en rimelig fordeling mellom kvinner og menn. I en kristen delegasjon mener jeg man skal passe på at det vanligvis er like mange kvinner og menn, men det gjør man ikke automatisk nå.

– Men hva ville skjedd, hvis det var mange kvinner i den kristne delegasjonen?

– Jeg tror dessverre det inntrykket du har av at det er et problem, er ganske utbredt. Men jeg *vet* at det bare er tull. Jeg har selv deltatt i religionsdialoger hvor det alltid har vært både kvinner og menn fra den kristne side og nesten alltid både kvinner og menn fra muslimsk side. Og det har aldri vært noe problem i det hele tatt. Men jeg er altså bekymret for utviklingen på dette området, spesielt ettersom feministteologi eller et bevisst kjønnsperspektiv i det hele tatt, ikke er implementert på kristen side.

– Det er litt paradoksalt at mangelen på integrering av feministiske perspektiver innen kristen teologi og tradisjon, blir tydelig nettopp i møte med «de andre», som man forestiller seg at man har kommet mye lenger enn.

– Ja, det er det. Den norske kirke har riktignok kommet mye lenger når det gjelder likestilling mellom kvinner og menn, enn muslimske trossamfunn i Norge. Men det er jo ikke kirken og teologene som har vært pådrivere i det. Det er snarere snakk om en kulturell og politisk påvirkning gjennom mange år som har forandret kirken. Det er ingen som har kommet og sagt at det står i bibelen at kvinner og menn skal være likestilte, det er ikke det som har fått ting til å skje. Tvert imot er både kristen og muslimsk feministteologi helt avhengig av den sekulære kvinnebevegelsen som teoretisk premissleverandør. Samtidig mener jeg det er viktig at den såkalte sekulærfeminismen ikke er så blind for religion. Man er helt nødt til å inkludere religion når man på en måte skuer utover. Man kan ikke si at kvinner som velger å være religiøse er dumme og ikke vet sitt eget beste. Det har vi hatt en tendens til i Norge og det er ganske paternalistisk, for å si det rett ut. Man bør heller jobbe sammen. Jeg tror muslimske og kristne feminister har en felles forståelse av hvilke betydninger tro og religiøs praksis kan ha i menneskers liv, og kanskje lignende erfaringer av undertrykkelse legitimert av den religionen som de selv tilhører. Selv om de kan oppleve seg som fremmede for hverandre som kristne og muslimer, kan de samtidig oppleve gjenkjennelse. For sekulære feminister tror jeg imidlertid denne trosdimensjonen kan virke fremmed og uforståelig. Dersom dette fører til fordommer om religiøse kvinner som mindre oppegående enn kvinner som har avskrevet religionen, blir også dialogen mellom religiøse og sekulære miljøer skadelidende når det gjelder dette temaet. Det har vi ikke råd til. ✯